

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.011.3:316.61

Н. В. БАЙДЮК

НАПРЯМКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСНІАЬСТВІ

Окреслено напрямки гармонізації гендерних взаємин на різних рівнях суспільної взаємодії: застосування принципу соціальної справедливості, побудова гендерно-узгодженого міжособистісного спілкування, зниження рівня вимог відповідності еталонам фемінності та маскулінності. Обґрунтовано роль гендерної культури у процесі гармонізації гендерних відносин.

Ключові слова: гендерні відносини, гендерні проблеми, гармонізація, гендерна політика, гендерна культура.

Н. В. БАЙДЮК

НАПРАВЛЕНИЯ ГАРМОНИЗАЦИИ ГЕНДЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Раскрыты направления гармонизации гендерных отношений на разных уровнях социального взаимодействия: применение принципа социальной справедливости, построение гендерно-согласованого общения, снижение уровня требований соответствия эталонам феминности и маскулинности. Обоснована роль гендерной культуры в процессе гармонизации гендерных отношений.

Ключевые слова: гендерные отношения, гендерные проблемы, гармонизация, гендерная политика, гендерная культура.

N. V. BAYDYUK

THE DIRECTIONS OF HARMONIZATION OF GENDER RELATIONS IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

The article exposes directions of harmonization of gender relations on the different levels of social co-operation: the application of principle of social justice, the construction of gender adjusted interpersonal communication, decline in the level of requirements according to the standards of femininity and masculinity. The role of gender culture is defined in the process of harmonization of gender relations.

Keywords: gender relations, gender problems, harmonization, gender policy, gender culture.

В українському суспільстві гендер є значущим стратифікаційним фактором, що впливає на соціальний статус та самореалізацію особистості. У сучасній літературі, присвяченій гендерним проблемам, гендерні взаємини розглядаються як різновид соціальних відносин, що виникають у процесі спільної життєдіяльності між представниками певної статі, пронизують усі сфери соціального життя, є конструктом певної культури, визначають міжособистісне спілкування та взаємодію. Цей тип соціальних відносин конструюється основними інститутами суспільства шляхом соціалізації та зумовлений соціально-економічними, політичними та культурними факторами.

Гендерні відносини – це доволі нова категорія наукового пізнання, що стала предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Визначним внеском у вивчення гендерних взаємин є роботи у сфері гендерної психології (Т. Бендас, Ш. Бурн, О. Вороніна, Т. Говорун, Д. Ісаєв, Н. Каменська, І. Клещина, І. Ковальчук, І. Кон, В. Кравець, І. Малкіна-Пих, Л. Столярчук та ін.) і соціології статі (І. Гудович, Т. Гурко, О. Здравомислова, Н. Коростилева, О. Красова, А. Ростова, Г. Сіласте, А. Тьомкіна, О. Ярьська-Смірнова та ін.). Теоретичні основи гармонізації суспільних відносин розроблені у працях Т. Берсенєвої, С. Ісанбаєвої, Н. Коростильової, Н. Сабліної та ін.

Сьогодні гендерні відносини визначаються як конфліктні, що містять прояви гендерного насильства. Найявнішою є значна кількість протпріч та проблем у взаєминах статей, основними причинами яких є стійкість патріархальних гендерних стереотипів на фоні зміни гендерних ролей у бік егалітарності, нерівний соціальний статус чоловіків і жінок. Найболючіші проблеми породжують: кризові явища у сім'ї (домашнє насильство, стрімке зростання неповних сімей, проблема подвійної зайнятості жінки) [8]; прояви дискримінації за ознакою статі; сексизм у засобах масової інформації; горизонтальна та вертикальна гендерна сегрегація у сфері зайнятості; різниця в оплаті праці жінок та чоловіків; зростання психологічних проблем, конфліктів між чоловіками та жінками у сфері міжособистісних стосунків; нереалізований потенціал соціальної ролі матері для жінки та ролі батька для чоловіка; гендерне самовизначення особистості тощо. Для різних рівнів суспільної взаємодії характерними рисами є прагнення продемонструвати перевагу однієї статі над іншою, низький рівень гендерної культури та гендерної чутливості. Враховуючи значний обсяг знань про негативні тенденції у гендерних взаєминах, вважаємо за необхідне звернути увагу на способи побудови міжстатевого спілкування на основі взаємної згоди та взаєморозуміння.

Метою статті є окреслення напрямків гармонізації гендерних взаємин на різних рівнях суспільної взаємодії, що сприятиме вирішенню соціальних проблем у цій сфері.

Гармонія у широкому розумінні – це філософська категорія, що передбачає співзвучність, рівновагу, узгодженість частин у розрізненому цілому. З цим поняттям пов'язаний закономірний характер розвитку дійсності, внутрішня та зовнішня узгодженість, цілісність та відповідність змісту і форми. Розглядаючи гармонію з точки зору діалектики, можемо виокремити головний критерій гармонії – синтез стійкості і мінливості, рівності і нерівності, де відмінності, протилежності, що становлять зміст гармонії, не лише співіснують (це була б статика, а не гармонія), доповнюють, а взаємно зумовлюють одна одну. Таким чином, реальна гармонія завжди динамічна, переживає період становлення і тому недосконала [2]. Гармонізація будь-яких суспільних відносин постає як мета і засіб суспільного розвитку, є неперервним, багатовекторним, поетапним узгодженням інтересів соціальних суб'єктів, що відображається у вирішенні протиріч, знятті гостроти і напруги [10, с. 4].

У суспільстві ніколи не буває повної гендерної гармонії чи абсолютного гендерного конфлікту. Основний шлях до послаблення гендерної конфліктності, на думку Н. Коростильової – це узгодження, що становить стан, ознаку чи процес взаємодії між гендерними суб'єктами, які прагнуть мати схожі цінності, потреби, інтереси, цілі. Гендерна злагодженість складається із суб'єктів (жінок та чоловіків), їх взаємодії та гендерно-чутливого соціального настрою. Гендерна злагода – це ліквідація конфліктності в умовах сучасного суспільства [8].

Гармонізація відносин двох рівноцінних половин людства – чоловіків та жінок з метою якомога повного розкриття їх потенціалу в ім'я суспільного прогресу є важливим завданням сучасного соціуму. Діалектична єдність жінок та чоловіків містить у собі, з одного боку, прояв об'єктивних процесів вирівнювання можливостей статей, а з іншого – прояв нової ідеології сучасного соціального життя, зокрема ідеології рівності статей.

Гендерні відносини конструюються на різних рівнях соціальної взаємодії: між державою та гендерними групами (макрорівень), між різними гендерними групами (мезорівень), між суб'єктами різної статі (мікрорівень) та на внутрішньоособистісному рівні (переживання власної гендерної ідентичності) [7, с. 9].

Гендерна гармонія на макрорівні та мезорівні визначається ступенем міжгрупової узгодженості, що залежить від статусно-рольових та ціннісних співвідношень між гендерними групами. Сьогодні статусні та ціннісні орієнтири жіночої та чоловічої груп населення є незбалансовані та сповнені протпріч. Соціальний статус статей і соціальна статева стереотипізація є реальними факторами конфліктності у соціостатевій поведінці жінок та чоловіків. Впрівнювання дисбалансу у відносинах статей повинно виявлятися у *вираженій гендерній політиці держави*, у загальному напрямку розвитку суспільства. Гендерна політика держави є однією із складових соціальної політики та спрямована на гармонізацію інтересів гендерних груп [8, с. 4].

На впровадження ідеї гендерної рівності в українському суспільстві спрямовані ратифікація Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», створено вітчизняне законодавство: Закону України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків 8 вересня 2005 р., та Державної програми з утвердження гендерної рівності в

українському суспільстві на період до 2010 р., розробка Концепції загальнодержавної програми Національний план дій щодо реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. Вказані нормативно-правові акти проголошують необхідність виховання і пропаганди серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері, що веде до поліпшення якості життя громадян і громадянок та стабільного розвитку усіх сфер їх життєдіяльності.

Збалансована гендерна політика є одним з механізмів гармонізації гендерних взаємин та здатна послабити конфліктність між соціодемографічними групами населення, чоловіками і жінками, вирівняти статусні позиції статей у суспільстві, укріпити інститут сім'ї, зробити гендерні стереотипи більш нейтральними. Гендерна гармонія на макрорівні може бути досягнута зусиллями насамперед самої держави та безпосередньо учасниками гендерної взаємодії. Для її досягнення необхідною є зміна не лише чоловіків та жінок, й суспільства, в якому вони живуть [8, с. 6].

Одним із принципів регуляції та гармонізації гендерних відносин на макрорівні є *соціальна справедливість* – найбільша гуманістична цінність, загальна моральна оцінка суспільних відносин, що розуміється як міра рівності в розподілі матеріальних і духовних благ у суспільстві, статусів і влади. Справедливість спрямована на формування гуманних стосунків у суспільстві, розвиток культури (в тому числі гендерної), виступає ефективною мірою регулювання суспільних відносин, налагодження гармонійних умов життя людей, де кожен член суспільства зможе реалізувати свій внутрішній потенціал. Справедливість є універсальною, необхідною для гармонізації суспільства [4, с. 5].

На мікрорівні у взаємовідносинах статей на перше місце виступає *гендерно-узгоджене спілкування*. Воно засновується на розвитку особливих стосунків між чоловіками та жінками, до яких відносять любов, взаємоповагу, співчуття, співпереживання, доброзичливість. Внутрішній настрій відіграє визначальну роль при налагодженні спілкування з протилежною статтю. У сім'ї всі сторони життєдіяльності чоловіка та дружини: інтимні, фізіологічні, етичні – набувають гармонійного розвитку.

Аналізуючи гендерні відносини на міжособистісному рівні, Т. В. Бендас вважає що, гармонічні гендерні взаємини є наслідком *конвергенції* (зближення, компромісу) статей, що відображається у дитячих іграх, зародженні цікавості до протилежної статі наприкінці молодшого шкільного віку, формуванні закоханості, романтичного кохання у підлітковому та юнацькому віці, інтимних відносинах у молодості та зрілості, подружніх відносинах, виконанні батьківських ролей, ділових відносинах дорослих. Дослідниця наголошує, що наукою ще остаточно не визначено причини, які лежать в основі конвергенції статей. Найбільш вагомими серед них можемо вважати необхідність продовження роду та потребу в умінні спілкуватися з представниками не лише своєї, а й іншої статі [1, с. 277].

О. Красова і І. Гудович пропонують ввести у науковий обіг нове поняття – *гендерний синергізм*, зміст якого полягає у продуктивній взаємодії статей на основі усвідомлення їх природної та соціальної взаємодоповнюваності, ідеї толерантності та пошуку таких життєвих стратегій і технологій, що не вимагають позбавлення ні фемінності, ні маскуліності [3, с. 9].

Поняття *толерантності* тісно пов'язане з гармонійними гендерними відносинами і виступає системою цінностей, норм та зразків поведінки, спрямованих на повагу та визнання індивідуальних особливостей інших людей, прагненням до взаємодії на основі взаєморозуміння. Взаємна повага та взаємне визнання – це невід'ємні складові егалітарної моделі міжстатевих стосунків [10, с. 15]. На міжособистісному рівні спілкуванні між статями повинна переважати позиція співробітництва, заснована на позитивній оцінці партнера, визнанні його ціннісних установок, переваг та недоліків [8]. Толерантність є основним способом досягнення згоди та взаєморозуміння, соціальної гармонізації. Установка на толерантне ставлення передбачає співчуття і співпереживання, прагнення до злагоди та вирішення конфліктів ненасильницьким способами. Толерантність, як особистісна риса є основою гармонізації відносин [10, с. 6].

Основними критеріями толерантності у гендерному спілкуванні повинні стати: відмова від насилля та дискримінації; рівність та врахування інтересів іншого; усвідомлене ставлення до самого себе та протилежної статі; позитивні цілі спілкування; здатність зберігати внутрішню стійкість і рівновагу у складних, проблемних ситуаціях; повага до особистих прав і свобод; розуміння емоційного стану партнера, повага до його індивідуальних особливостей [8; 10].

У гендерних відносинах необхідно дотримуватися рівності у ставленні один до одного як до особистості. Гармонійне гендерне спілкування можливе лише у випадку врахування настрою співрозмовника, позитивного сприйняття представника іншої статі та наявності установки на довіру. Таке спілкування спрямоване на подолання комунікативних бар'єрів, зумовлених гендерними стереотипами та різними стилями поведінки статей, покликане пом'якшувати протпріччя та конфліктність між чоловіками та жінками.

Гендерно-узгоджене спілкування передбачає наявність у його учасників толерантної свідомості, що виражається у злагоді, досягненні спільних інтересів та цілей, усвідомленні труднощів, з якими стикається партнер, вираженні співчуття, поваги до його думки, відмові від спроб довести на основі відмінностей між статями перевагу однієї статі над іншою, підтримці позитивних емоцій [8, с. 7].

Внутрішньособистісні феномени гендерного змісту – це внутрішньо особистісний гендерний конфлікт та криза гендерної ідентичності. У процесі гендерної соціалізації формуються гендерні установки та уявлення особистості, конструюється гендерна ідентичність, усвідомлюється досвід міжстатевої взаємодії. У системі гендерної ідентифікації вагомий вплив мають не лише власні уявлення, й уявлення оточуючих про те, якими повинні бути «справжні» чоловіки і жінки.

В основі формування гендерної ідентифікації лежить система зразків-еталонів. Невідповідність зразкам, постійне звернення уваги оточуючих на деякі особливості індивіда, що не відповідають цим зразкам, здатне спровокувати негативне ставлення до себе [7]. Умовою безконфліктного самосприйняття себе як представника певної статі, носія гендерних характеристик і суб'єкта гендерної ролі є *позитивна самооцінка*. Позитивне сприйняття себе як представника певної статі передбачає: перегляд змісту традиційних канонів маскулітності та фемінності, ліквідацію тиску на чоловіків щодо необхідності постійного досягнення успіху, а для жінок – зняття страху на шляху до професійного досягнення; розшпрення можливостей вибору, рух особистості у напрямку якомога більш повної самореалізації.

Важливим засобом гармонізації гендерних відносин є освіта, спрямована на формування егалітарних поглядів. Більш освідженні люди значно частіше демонструють егалітарні установки, крім того, у жінок такі установки виражені більше [7].

Одна з умов гармонійної взаємодії статей на всіх рівнях *високий рівень гендерної культури*. На макрорівні гендерна культура становить систему форм і способів організації суспільного життя, яка сприяє становленню особистості чоловіка і жінки як рівних соціальних істот, а також сукупність статево-рольових цінностей у суспільних відносинах і відповідних їм нормативів поведінки, потреб, інтересів та форм діяльності. На рівні міжособистісної взаємодії гендерна культура постає як знання соціально-психологічних механізмів становлення особистості чоловіка і жінки як різних біологічних, проте рівних соціальних істот. Культура гендерних взаємин є системою відносин статей на основі загальнолюдських, національних та особистісних цінностей, що залучає особистість до виконання різноманітних гендерних ролей, сприяє усвідомленню себе як представника певної статі та формує відповідну гендерну поведінку [5, с. 24].

Вивчаючи роль соціального педагога у формуванні гендерної культури старшокласників, Н. Маркова аналізує її феномен як складне інтегроване динамічне утворення особистості, що є системою соціально-статевих цінностей, статусів, норм і позицій на відповідному рівні розвитку суспільства, соціальної групи, особистості. Системний аналіз дозволив дослідниці визначити структуру гендерної культури особистості, що включає: знанневий блок (сукупність знань про особливості жіночої та чоловічої індивідуальності, сутність гендерних ролей та стереотипів), блок соціального досвіду (вміння орієнтуватися в ситуації гендерної взаємодії, давати гендерну оцінку процесам і явищам, будувати гуманні стосунки з оточуючими, аналізувати власну статево-рольову поведінку), блок рефлексії (впевненість у собі і своїх силах, уміння дати адекватну оцінку своїй діяльності з позиції гендера і скласти програму саморозвитку) [9, с. 7–8]. Гендерна культура не сумісна з домінуванням патріархальних цінностей, що дозволяють пригнічення однієї статі іншою. Вона передбачає гармонізацію відносин чоловіків і жінок у суспільстві, відображає прагнення соціуму до впрівнювання статусів двох його складових.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, можемо відмітити, що основними напрямками гармонізації гендерних відносин є:

- на макрорівні та мезорівні – розробка дієвого інструментарію реалізації державної соціальної політики у сфері гендерних відносин та дотримання принципу соціальної справедливості, що передбачає рівний доступ до суспільних ресурсів, створення рівних умов для самореалізації особистості;

- на мікрорівні – побудова гендерно-узгодженого спілкування, що базується на засадах синергізму, конвергенції статей; основоположним принципом такого спілкування є толерантність, відмова від насильства та дискримінації;

- на внутрішньоособистісному рівні – позитивне сприйняття себе як представника певної статі, позитивна самооцінка та вирішення внутрішньо особистісного гендерного конфлікту за допомогою ліквідації тиску суворой відповідності власної поведінки еталонам фемінності та маскулінності.

Важливими, невід’ємними складовими на шляху до гармонізації гендерних взаємин на всіх рівнях є підвищення рівня гендерної освіти та гендерної культури суспільства.

Розглянуті нами аспекти стосуються загальних підходів до гармонізації гендерних відносин. Більш детального дослідження потребують педагогічні умови професійної підготовки фахівців, що володіють особливою професійною якістю – гендерною компетентністю та готові здійснювати гармонізуючий вплив на існуючу систему гендерних взаємин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендас Т. В. Гендерная психология: учебное пособие / Т. В. Бендас. – СПб.: Питер, 2008. – 431 с.
2. Берсенева Т. П. Гармония как субъективный феномен / Т. П. Берсенева: [Электронный ресурс] // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета» Выпуск 2006. – Режим доступа: <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgrpu-2.pdf>
3. Гудович И. С. Специфика гендерного подхода в анализе современных российских реалий / И. С. Гудович, Е. Ю. Красова, Вестник Воронежского государственного университета. Сер. 1. Гуманит. науки. – 2006. – № 1. – С. 12–32.
4. Исанбаева С. Д. Справедливость как принцип гармонизации социальных отношений : автореф. дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / С. Д. Исанбаева. – Уфа, 2010 – 18 с.
5. Каменская Е. Н. Гендерный подход в педагогике: монография / Е. Н. Каменская. – Ростов-на-Дону, 2006 – 368с.
6. Кікінежді О. М. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми / Кікінежді О. М., Кізь О. Б. // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 8. – С. 64–68.
7. Клещина И. С. Психология гендерных отношений: автореф. дисс. доктора психол. наук : 19.00.05 / И. С. Клещина. – СПб, 2004. – 39 с.
8. Коростылева Н. Н. Гендерный конфликт как разновидность социальных конфликтов: автореф. дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.11. / Н. Н. Коростылева; Воронежская архит.-строит. акад. – Воронеж, 1998. – 20 с.
9. Маркова Н. В. Педагогические основы деятельности социального педагога с формированием гендерной культуры старшоклассников : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Н. В. Маркова. – Луганськ, 2010 – 22 с.
10. Саблина Н. А. Толерантность как способ гармонизации семейных отношений в России: автореф. дисс. ... канд. социол. наук: 22.00.04 / Н. А. Саблина. Иркутск, 2006 – 18 с.

УДК 316.61:374

О. В. АНТОВЧЕНКО

ПРОБАЕМА «СОЦІАЛЬНЕ-ІНДИВІДУАЛЬНЕ» У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВАЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Представлено теоретичні аспекти проблеми соціального та індивідуального у контексті дослідження соціального становлення особистості, ролі позашкільних навчальних закладів у цих процесах.

Ключові слова: соціальне становлення особистості, соціально-індивідуальне, соціальність, соціальна педагогіка, позашкільний навчальний заклад.